

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

■ Onderzoek Gesignaleerd

Een systemische kijk op ongewenst intrusief gedrag en stalking. Wat zegt wetenschappelijk onderzoek daarover?

Inleiding

Het fenomeen 'stalking' kan sinds het begin van de jaren 90 rekenen op toenemende belangstelling vanuit maatschappelijke en juridische hoek. Ook op wetenschappelijk vlak is er sindsdien een toegenomen interesse voor dit onderwerp. Zo werden er tussen 1990 en 2010 een 300-tal wetenschappelijke studies gepubliceerd en verscheen in 2007 een grootschalige meta-analyse over stalking (Spitzberg & Cupach, 2007) gebaseerd op 175 steekproeven met in totaal 122.207 personen.

Wetenschappelijk onderzoek naar stalking was aanvankelijk overwegend beschrijvend en gericht op het definiëren en in kaart brengen van stalkinggedrag, het voorkomen ervan, de onderliggende motieven en de effecten op slachtoffers. Meer recent onderzoek legt daarentegen meer de klemtoon op het verklaren van het gedrag en bekijkt stalkinggedrag steeds vaker vanuit een wijder relationeel-contextueel perspectief.

Deze bijdrage heeft tot doel recente wetenschappelijke inzichten met betrekking tot stalking te bespreken. Meer in het bijzonder richten we ons op studies die (1) stalking binnen de relationele context bestuderen, (2) een empirische ondersteuning vormen voor een systemische kijk op het ontstaan en de ontwikkeling van stalking en ongewenst intrusief gedrag, en (3) oog hebben voor de effecten van stalking op bredere systemen. Deze studies betreffen A1-meta-analyses en individuele cross-sectionele, kwantitatieve studies die voornamelijk doorgevoerd zijn bij forensische, klinische of studentensteekproeven in Noord-Amerikaanse regio's. Wij vatten de voornaamste bevindingen samen.

Stalking en ander ongewenst intrusief gedrag in relationele context

Laten we starten met het definiëren van stalking. De Verenigde Staten en verschillende landen binnen en buiten Europa hebben anti-stalkingwetten (in Nederland en België: belagingswetten) die stalking volgens bepaalde juridische criteria strafbaar stellen. Volgens deze wetten is er juridisch sprake van stalking bij aanwezigheid van 'een intentioneel patroon van herhaalde gedragingen,

gericht tegen een specifieke persoon of personen, die ongewenst zijn en resulteren in angst of die een redelijke persoon (of jury) zou zien als beangstigend of bedreigend' (Spitzberg & Cupach, 2007, p. 66). De gedragswetenschappelijke definities van stalking in de literatuur variëren, maar bevatten doorgaans dezelfde elementen als bovenstaande juridische definitie.

Hoewel de media voornamelijk het stalken van bekende personen door vreemden onder de aandacht hebben gebracht (Spitzberg & Cupach, 2003), blijkt uit onderzoek dat slechts 20% van de daders en slachtoffers vreemden zijn voor elkaar en dat 49% van alle stalking gebeurt tussen ex-partners (Spitzberg & Cupach, 2007). Deze vaststellingen hebben ertoe geleid dat onderzoekers meer en meer de relationele context van stalking onder de loep gingen nemen.

Deze onderzoekslijn bracht al snel een belangrijk gegeven aan het licht. Naast de ernstige, strafbare en meer bekende vormen van stalking (zoals het systematisch achtervolgen of bedreigen van een persoon, wat veelal geassocieerd is met klinische, forensische dadertekenen – zie verderop) kwam een breder continuüm in beeld van gedrag gesteld bij het verlies van of verlangen naar een geliefde (Cupach & Spitzberg, 2004; Spitzberg & Cupach, 2007). Dit continuüm omvat gedragingen zoals: (1) overdreven hofmakend gedrag (bijvoorbeeld ongewenste geschenken of het overdreven uiten van affectie), (2) communicatie via technologieën (bijvoorbeeld ongewenste e-mail of voice-mailberichten; in zijn meer extreme vorm 'cyberstalking' genoemd), (3) het zoeken van direct fysiek face-to-facecontact, (4) stiekem pogen informatie te verzamelen (bijvoorbeeld achtervolgen of controleren), (5) persoonlijk en wetmatig grensoverschrijdend gedrag (bijvoorbeeld binnendringen in huis, de ander verrassen op publieke plaatsen), (6) (non-)verbale agressie bedoeld om te kwellen of intimideren (bijvoorbeeld valse geruchten verspreiden), (7) bedreigingen uiten (bijvoorbeeld bedreigende boodschappen, dreigen zichzelf iets aan te doen) en (8) fysieke agressie en geweld (bijvoorbeeld de ander fysiek pijn doen of pogen te verkrachten).

Dit brede continuüm van ongewenste gedragingen loopt van normaler, milder en vaker voorkomend intimiteitszoekend gedrag dat eerder storend of irritant is, tot afwijkend stalkinggedrag dat een gevoel van angst of bedreiging oproept (Cupach & Spitzberg, 1998). Termen die in de internationale literatuur voor dit scala van gedragingen worden gebruikt, zijn onder andere *obsessive relational intrusion* (Cupach & Spitzberg, 1998, 2004), *unwanted pursuit behaviors* (Langhinrichsen-Rohling, Palarea, Cohen, & Rohling, 2000), *breakup persistence* (Williams & Frieze, 2005) of *intrusive contact* (Haugaard & Seri, 2003).

Definities van ongewenst intrusief gedrag onderscheiden zich van stalking in strikte zin. Het motief van ongewenst intrusief gedrag is dat gestreefd wordt naar intimiteit of een romantische relatie met het slachtoffer, terwijl ingeval van stalking dit motief niet noodzakelijk aanwezig is – hoewel achter stalking doorgaans ambivalente motieven schuilgaan, waaronder vaak intimiteitsgerelateerde motieven. Ongewenst intrusief gedrag en stalking onderscheiden zich ook van elkaar in het effect: waar stalking per definitie angst of een gevoel van bedreiging uitlokt, hoeft dit bij ongewenst gedrag niet noodzakelijk zo te zijn (Cupach & Spitzberg, 1998, 2004; Spitzberg & Cupach, 2007).

Studies naar het vóórkomen van ongewenst intrusief gedrag vonden voornamelijk plaats bij studenten na een relatiebreuk. Een zo'n studie toonde dat 40% van de studenten bij een relatiebreuk minstens één ongewenste gedraging stelde (Davis, Ace, & Andra, 2000). Bij ex-partners in een Vlaamse, algemene populatie bleek 65% over een langere tijdsperiode en 17% in de voorbije twee weken minimaal één ongewenste gedraging tegenover de ex-partner gesteld te hebben (De Smet, Buysse, & Brondeel, in press). Uit deze studies blijkt dat ongewenst intrusief gedrag bij een relatiebreuk niet uitzonderlijk is, integendeel. In zekere zin kan dit gedrag gezien worden als een normaal onderdeel van de verwerking van de relatiebreuk, dat in sommige gevallen zelfs kan bijdragen tot een herstel van de relatie (Langhinrichsen-Rohling et al., 2000). Anderzijds kunnen we niet blind blijven voor het feit dat dit gedrag in frequentie en intensiteit kan escaleren. Gezien het vele voorkomen van effectief stalkinggedrag in striktere zin bij ex-partners en de bevinding dat stalking bij ex-partners vaker gewelddadig en hardnekkig repeterend is (McEwan, Mullen, & Purcell, 2007), kan aangenomen worden dat ongewenst intrusief gedrag bij een aanzienlijke groep van ex-partners wel degelijk ernstiger proporties gaat aannemen.

Maar wat maakt dan dat sommige ex-partners tot ernstiger intrusief gedrag komen? Wat draagt bij tot de verschuiving van de ene kant van het gedragscontinuüm (het eenmalig stellen van mild ongewenst gedrag) naar de andere kant ervan (hardnekkig en ernstig stalken)? Het onderzoek naar risicofactoren kan hier inzichten bieden.

Risicofactoren: een brede kijk op een complexe beïnvloeding

Vanuit de prototypische visie op stalkers als zwaar gestoorde individuen met extreme vormen van gedrag, hadden stalkingstudies aanvankelijk een sterk klinisch-forensische inslag. We sommen enkele onderzoeksbevindingen van deze studies op. Daders van stalking zijn vooral mannen, dertigers, alleenstaand en werkloos.

Ook blijken ze hoger opgeleid te zijn, gemiddeld intelligenter dan andere misdadigers met een mentale stoornis, en hebben ze vaak een psychiatrisch en crimineel verleden. Bij veroordeelde stalkers zijn in verschillende studies stoornis-
sengevonden zowel op As I (schizofrenie, stemmingsstoornissen, middelenmisbruik) als op As II (cluster B, voornamelijk borderline en narcistische maar niet antisociale persoonlijkheidsstoornissen) (Meloy, 1996).

Ook meer recent onderzoek bij veroordeelde stalkers bevestigt dit beeld (bijvoorbeeld Morrison, 2008; Storey, Hart, Meloy, & Reavis, 2009). Roberts (2002) stelde vast in een studentensteekproef van ex-intieme stalkers, geclassificeerd volgens een strikte stalkingdefinitie, dat zij vaker een geschiedenis hadden van alcohol- en druggebruik, criminele feiten, (huiselijk) geweld, mentale problemen en moeilijkheden bij het vormen van intieme relaties.

De persoonlijkheid van ex-intieme stalkers is in een Nederlandse steekproef van slachtoffers beschreven als minder altruïstisch, minder consciëntieus en minder emotioneel stabiel (Kamphuis, Emmelkamp, & De Vries, 2004). Andere persoonlijkheidsvariabelen die bij de pleger een rol blijken te spelen, zijn de behoefte aan controle (Brewster, 2003; Davis et al., 2000) en gebrekkige sociale vaardigheden (Cupach & Spitzberg, 2004). Vaak neemt men aan dat plegers een lager empathisch vermogen zouden hebben, maar dat is nog niet bevestigd (Lewis, Fremouw, Del Ben, & Farr, 2001). Tal van studies (zie voor een overzicht Spitzberg & Cupach, 2007) wijzen wel consistent op de aanwezigheid van een onveilige, angstige of gepreoccupeerde hechtingsstijl bij plegers.

Parallel aan het onderzoek naar de rol van bovenstaande forensische en psycho(patho)logische plegerkarakteristieken hebben onderzoekers ook getracht zicht te krijgen op kenmerken van slachtoffers. Ieder persoon kan op elk moment willekeurig het slachtoffer worden van stalking. Uit het literatuuroverzicht van Sheridan, Blaauw en Davies (2003) blijkt echter wel dat slachtoffers van stalking (niet specifiek ex-partners) doorgaans jonge, alleenstaande vrouwen tussen de 18 en 30 jaar zijn, vaak nog studierend of hoog opgeleid. Verder lopen mensen met een 'in het oog lopend' publiek beroep, of mensen die geregeld in contact komen met alleenstaanden, of een geschiedenis hebben van (seksueel/fysiek) misbruik en huiselijk geweld, een groter risico het slachtoffer te worden van stalking.

Traditioneel opereert het onderzoek naar stalking vanuit deze meer individualistische invalshoek, ook al geeft de definitie van stalking aan dat het om relationeel gedrag gaat: stalking is stalking omdat het door de andere partij als ongewenst en beangstigend wordt ervaren. Echter, ook als we stalking be-

schouwen als een extreme vorm op een breder continuüm van ongewenst intrusief gedrag, zijn we gebaat bij onderzoek dat ook bredere relationele en contextuele beïnvloedende factoren bekijkt. Het onderzoek in de volgende paragrafen gaat dan ook voornamelijk over het hierboven omschreven ‘norma-ler’ gedrag dat ex-partners vaak stellen als hun relatie ten einde loopt en dat zich aan de andere kant van het continuüm bevindt. We willen hier overigens geenszins impliceren dat strafbaar gedrag ‘verklaard’, laat staan ‘verontschuldigd’ kan worden vanuit contextuele of relationele factoren.

Onderzoek naar kenmerken van de relatie tussen ex-partners vóór de breuk toont aan dat ongewenst intrusief gedrag na de breuk in vele gevallen een uitloper is van een relatie waarin fysiek, psychologisch, verbaal of seksueel misbruik voorkwam of waarbij een van de partners controlerend, bezitterig of jaloers gedrag vertoonde (Davis et al., 2000; Dutton-Greene, 2004; Dye & Davis, 2003; Langhinrichsen-Rohling et al., 2000; Roberts, 2002, 2005; Wigman, Graham-Kevan, & Archer, 2008). Ook een sterkere positieve betrokkenheid op de relatie, een hogere mate van investering en een beperkter aantal alternatieven voor de relatie (bijvoorbeeld andere partners, andere relaties) in de periode voor de breuk, blijken de mate te verhogen waarin iemand bij scheiding tot ongewenst gedrag komt (Dutton & Winstead, 2006; Wisternoff, 2008).

Ook contextkenmerken van de relatiebreuk op zich blijken samen te hangen met het optreden van ongewenst intrusief gedrag. Bijvoorbeeld, in het geval dat de ene ex-partner het initiatief tot scheiding heeft genomen, vertoont de andere ex-partner meer ongewenste gedragingen dan wanneer deze laatste zelf de scheiding initieert (Davis et al., 2000; De Smet et al., in press; Wisternoff, 2008). Personen die aangeven dat hun eigen ontrouw of bedrog een reden voor de breuk was, ondernemen minder ongewenste gedragingen tegenover hun ex-partner dan degenen die deze reden niet rapporteren. Mensen die het niet opnemen van gezinstaken door de ex-partner als reden voor de breuk opgeven, stellen meer ongewenste gedragingen tegenover hun ex-partner dan degenen die deze reden niet noemen. Meer in het algemeen: degenen die de relatiebreuk sterker aan de ex-partner of aan externe omstandigheden (bijvoorbeeld derden, leefomstandigheden) toeschrijven, stellen meer intrusief gedrag (De Smet et al., in press). Belangrijk is ook nog het gegeven dat vooral mensen die de breuk moeilijk kunnen verwerken – die cognitief nog erg met hun ex-partner (Dutton-Greene, 2004) bezig zijn of veel emotionele problemen ervaren na de breuk (Dutton & Winstead, 2006) – meer ongewenste gedragingen stellen. Ook specifieke emotionele reacties op de relatiebreuk, zoals angst, eenzaamheid en negativiteit, boosheid en jaloezie, liefde en verdriet,

kunnen het in hogere mate stellen van ongewenst intrusief gedrag door een ex-partner verklaren. Het ervaren van positieve emoties zoals opluchting heeft dan weer een beschermende rol wat betreft het stellen van ongewenst gedrag (Davis et al., 2000; De Smet et al., in press; Dutton-Greene, 2004; Dye & Davis, 2003; Wisternoff, 2008).

De effecten van stalking op ruimere systemen

In deze paragraaf staan we stil bij de gevolgen van stalking – niet voor de plegers, maar voor de slachtoffers en hun omgeving. Uit de eerdergenoemde meta-analyse door Spitzberg en Cupach (2007) blijkt dat de gemiddelde duur van stalking 22 maanden bedraagt en dat in ongeveer de helft van alle gevallen van stalking (54%) bedreigingen voorkomen. Bij 32% van de gevallen vond er ook feitelijk fysiek geweld plaats en in 12% feitelijk seksueel geweld.

Indien iemand lange tijd met ernstig intrusief, bedreigend of zelfs gewelddadig gedrag wordt geconfronteerd, is het niet verwonderlijk dat dit vaak negatieve gevolgen heeft. In de literatuur (Cupach & Spitzberg, 2004; Spitzberg, 2002; Spitzberg & Cupach, 2003, 2007) worden de volgende gevolgen genoemd: een algemene daling van de levenskwaliteit, afname van het materiële of financiële welzijn (bijvoorbeeld door investeringen in beveiliging), het affectieve welzijn (bijvoorbeeld angst of depressie), het sociale welzijn (bijvoorbeeld het vermijden van bepaalde plaatsen of mensen), het cognitieve welzijn (bijvoorbeeld toegenomen achterdocht), het fysieke welzijn (bijvoorbeeld slaapstoornissen, ziekte), en het dagelijks functioneren (bijvoorbeeld het veranderen van routines zoals het woon-werktraject). Ook enkele positieve uitkomsten van stalking, hoewel de onderzoeks aandacht daarvoor tot op heden beperkt is, worden beschreven. Bijvoorbeeld een toegenomen veerkracht, een verhoogde bewustwording van en waardering voor sociale en familiale steunnetwerken, hechtere relaties, een gezondere mate van voorzichtigheid en waakzaamheid, de ontwikkeling van meer zelfvertrouwen, het nemen van veiligheidsmaatregelen of een investering in zelfverdediging, hetgeen de algemene gezondheid en een gevoel van effectiviteit en controle bevordert (Spitzberg & Cupach, 2003, 2007).

Naast de hierboven genoemde persoonlijke gevolgen voor slachtoffers, kan stalking ook de bredere relationele en maatschappelijke systemen waarvan het slachtoffer deel uitmaakt beïnvloeden. Men spreekt hierbij over effecten van de tweede en derde orde (vergelijk Riger, Raja, & Camacho, 2002; Spitzberg & Cupach, 2007). De term ‘effecten van de tweede orde’ verwijst naar de invloed

van stalking op de sociale relaties van het slachtoffer (bijvoorbeeld familie en vrienden die inspringen om het slachtoffer te helpen; collega's die invallen op het werk). Effecten van de derde orde houden in dat behalve het slachtoffer ook naasten van het slachtoffer rechtstreeks in hun welzijn kunnen worden aangetast, omdat zij bijvoorbeeld zelf doelwit worden van ongewenste toenaderingen, of omdat zij zelf stress, angst of depressie ervaren.

Als we naar de nog bredere context kijken, kunnen we ook zogenaamde 'macrogevolgen' voor de gemeenschap en de overheid onderscheiden. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om het aanspreken van middelen uit de welzijnssector, politionele of juridische inspanningen die worden gedaan om stalking te vervolgen, het installeren en uitvoeren van beschermingsmaatregelen (bijvoorbeeld Logan & Walker, 2009; Tjaden & Thoennes, 1998), het ontwikkelen van therapeutische groepsprogramma's voor slachtoffers (bijvoorbeeld Gallas, Bindeballe, Gass, & Dressing, 2009), of de economische kosten van stalking door de aantasting van de werkprestaties van slachtoffers (bijvoorbeeld Logan, Shannon, Cole, & Swanberg, 2007). Onderzoek naar deze bredere gevolgen is vrij beperkt in omvang.

Tot slot

Zoals gesteld bij de inleiding van deze rubrieksbijdrage hebben wij gepoogd onderzoek te selecteren dat vertrekt vanuit een systemische kijk op stalking. Uit bovenstaande samenvatting menen wij de volgende conclusies te kunnen afleiden.

Ten eerste toont het onderzoek aan dat ernstiger vormen van stalking vaak tussen ex-partners voorkomen. Bij instabiele relaties kan immers een kloof ontstaan tussen de relatiedoelen (verschillende verwachtingen wat betreft intimiteit), waardoor vaak voorkomende toenaderingsgedragingen, die in andere omstandigheden als normaal of aanvaardbaar kunnen worden gezien, een ongewenst grensoverschrijdend karakter kunnen krijgen, en in sommige gevallen dermate ernstige proporties aannemen dat aan de meer strikte criteria van stalking wordt voldaan.

Ten tweede beperken de gevolgen van stalking zich niet alleen tot verschillende levensdomeinen van slachtoffers zelf, maar kunnen die tevens het bredere relationele en maatschappelijke netwerk rondom het slachtoffer beïnvloeden.

Al met al concluderen wij dat er empirische ondersteuning bestaat voor een systemische kijk op stalking, vooral voor stalking in de ruime betekenis van ongewenst intrusief gedrag. Hoewel men zich in het systemisch werken met daders en slachtoffers invoegt in de specifieke waarheden en percepties van cliënten, biedt bovenstaand onderzoek enkele 'gedeelte waarheden' die de

praktijk van de systeemtherapeut kunnen ondersteunen. Naar analogie van bestaande literatuur over systemisch werken bij partnergeweld (zie Van Lawick, 2008) kan gesteld worden dat intrusief gedrag zich ontwikkelt onder invloed van een complex en dynamisch samenspel van individuele karakteristieken, relationele, en contextuele factoren. Dit literatuuroverzicht onderstreept het belang van een brede taxatie, een manier van kijken naar en werken bij ongewenst intrusief gedrag, die evenals bij partnergeweld, tal van aanknopingspunten biedt voor interventies.

Olivia De Smet, Ann Buysse en Lesley Verhofstadt

Literatuur

- Brewster, M.P. (2003). Power and control dynamics in prestalking and stalking situations. *Journal of Family Violence*, 18, 207-217.
- Cupach, W.R., & Spitzberg, B.H. (1998). Obsessive relational intrusion and stalking. In B.H. Spitzberg & W.R. Cupach (Eds.), *The dark side of close relationships* (pp. 233-263). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cupach, W.R., & Spitzberg, B.H. (2004). *The dark side of relationship pursuit. From attraction to obsession and stalking*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Davis, K.E., Ace, A., & Andra, M. (2000). Stalking perpetrators and psychological maltreatment of partners. Anger-jealousy, attachment insecurity, need for control, and breakup context. *Violence and Victims*, 15, 407-425.
- De Smet, O., Buysse, A., & Brondeel, R. (in press). Effect of the breakup context on unwanted pursuit behavior perpetration between former partners. *Journal of Forensic Sciences*.
- Dutton-Greene, L.B. (2004). *Testing a model of unwanted pursuit and stalking*. Ongepubliceerde dissertatie, University of Rhode Island, Kingston.
- Dutton, L.B., & Winstead, B.A. (2006). Predicting unwanted pursuit. Attachment, relationship satisfaction, relationship alternatives, and breakup distress. *Journal of Social and Personal Relationships*, 23, 565-586.
- Dye, M.L., & Davis, K.E. (2003). Stalking and psychological abuse. Common factors and relationship-specific characteristics. *Violence and Victims*, 18, 163-180.
- Gallas, C., Bindeballe, N., Gass, P., & Dressing, H. (2009). Implementation of a structured group program for stalking victims. A pilot project. *Psychotherapeut*, 54, 199-204.
- Haugaard, J.J., & Seri, L.G. (2003). Stalking and other forms of intrusive contact after the dissolution of adolescent dating or romantic relationships. *Violence and Victims*, 18, 279-297.
- Kamphuis, J.H., Emmelkamp, P.M.G., & Vries, V. de (2004). Informant personality descriptions of postintimate stalkers using the five factor profile. *Journal of Personality Assessment*, 82, 169-178.
- Langhinrichsen-Rohling, J., Palarea, R.E., Cohen, J., & Rohling, M.L. (2000). Breaking up is hard to do. Unwanted pursuit behavior following the dissolution of a romantic relationship. *Violence and Victims*, 15, 73-90.
- Lawick, M.J. van (2008). Van mis-handelen naar relationeel handelen. In M. Groen & M.J. van Lawick, *Intieme oorlog. Over de kwetsbaarheid van familierelaties* (3de editie) (pp. 86-109). Amsterdam: Van Gennep.

- Lewis, S.F., Fremouw, W.J., Del Ben, K., & Farr, C. (2001). An investigation of the psychological characteristics of stalkers. Empathy, problem-solving, attachment and borderline personality features. *Journal of Forensic Sciences*, 46, 80-84.
- Logan, T.K., Shannon, L., Cole, J., & Swanberg, J. (2007). Partner stalking and implications for women's employment. *Journal of Interpersonal Violence*, 22, 268-291.
- Logan, T.K., & Walker, R. (2009). Civil protective order outcomes. Violations and perceptions of effectiveness. *Journal of Interpersonal Violence*, 24, 675-692.
- McEwan, T.E., Mullen, P.E., & Purcell, R. (2007). Identifying risk factors in stalking. A review of current research. *International Journal of Law and Psychiatry*, 30, 1-9.
- Meloy, J.R. (1996). Stalking (obsessional following). A review of some preliminary studies. *Aggression and Violent Behavior*, 1, 147-162.
- Morrison, K.A. (2008). Differentiating between physically violent and nonviolent stalkers. An examination of Canadian cases. *Journal of Forensic Science*, 53, 742-751.
- Riger, S., Raja, S., & Camacho, J. (2002). The radiating impact of intimate partner violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 17, 184-205.
- Roberts, K.A. (2002). Stalking following the breakup of romantic relationships. Characteristics of stalking former partners. *Journal of Forensic Sciences*, 47, 1070-1077.
- Roberts, K.A. (2005). Associated characteristics of stalking following the termination of romantic relationships. *Applied Psychology in Criminal Justice*, 1, 15-35.
- Sheridan, L.P., Blaauw, E., & Davies, G.M. (2003). Stalking. Knowns and unknowns. *Trauma, Violence, & Abuse*, 4, 148-162.
- Spitzberg, B.H. (2002). The tactical topography of stalking victimization and management. *Trauma, Violence, & Abuse*, 3, 261-288.
- Spitzberg, B.H., & Cupach, W.R. (2003). What mad pursuit? Obsessive relational intrusion and stalking related phenomena. *Aggression and Violent Behavior*, 8, 345-375.
- Spitzberg, B.H., & Cupach, W.R. (2007). The state of the art of stalking. Taking stock of the emerging literature. *Aggression and Violent Behavior*, 12, 64-86.
- Storey, J.E., Hart, S.D., Meloy, J.R., & Reavis, J.A. (2009). Psychopathy and stalking. *Law and Human Behavior*, 33, 237-246.
- Tjaden, P., & Thoennes, N. (1998). *Stalking in America. Findings from the National Violence Against Women Survey*. Washington, DC: National Institute of Justice and Centers for Disease Control and Prevention (NCJ 169592).
- Wigman, S.A., Graham-Kevan, N., & Archer, J. (2008). Investigating sub-groups of harassers. The roles of attachment, dependency, jealousy and aggression. *Journal of Family Violence*, 23, 557-568.
- Williams, S.L., & Frieze, I.H. (2005). Courtship behaviors, relationship violence, and breakup persistence in college men and women. *Psychology of Women Quarterly*, 29, 248-257.
- Wisternoff, M. (2008). *Unwanted pursuit and stalking following intimate relationship dissolution*. Ongepubliceerde master-thesis, University of Canterbury, Christchurch, New Zealand.